

על „גננים” ואחרים

כחברת הקודמת של „מאזנים” נסתייגתי מרומן „גננים” של אשר ברש, שנתפרסם והלך בהמשכים רבים. רומן ארצי-ישראלי חדש מתחי ההווה, פרי עטו של מספר ותיק, הרי זה חזיון שאי אפשר להתעלם ממנו. וזהו לא הפעם הראשונה שא. ברש נזקק לחומר מחיי הארץ, אור לא הזמן והמקום במיטב ספוריו הקודמים הם עבר וחזו לארץ. גירסאדינקותא יש לה שליטה גדולה בספרותנו; מרר בים הסופרים העברים, הכפופים לרשמי חיים שקלטו בינקותא. סתם סופר עברי עזינו בזכרוננו וזכרוננו באותו החוס-חיים, שהשיח והשיג של דורנו עמו מצטמצם והולך. אפשר אולי למצוא טעם אך קשה למצוא יתרון בזה, שדוקא הזכרון הוא המיכל הראשי של ספרותנו. בפרט לגבי סופר שאינו צורך דברים בצדו הסמל ואינו צורך ימים בצדו ההיסטורי, ריה, אלא מקנה לנו את היש כהוויתו, אין זה מן היתרון שהוא נותן את עטו להוויה שנסתלקה כבר. ההסתלקות מחייבת סוף-סוף מידה של הסתת דעת. מתחת הגולל שנסתם נובל לקחת למש-מרת רק תמצית בלבד, אם תמצית אפית ואם תמצית רומנטית או סאטירית, הכל לפי טעם הזמן. אולם, תלופו של דבר, כלפי החיים המתקדמים כאן מתעלות תכונותיו של אמן ריאליסט ונעשות סגולות. הריאליזם הוא זרקור, שהספרות מצווה לקבוע על כל שטחי חיינו כאן, כאן המלאכה מדובה לאמנים-הרואים ולאמנים-החיים גם יחד.

הרומן „גננים” הריהו, ראשית דבר, חטיבה-הראויה-להתבלט של מציאותנו כאן. המחבר, שאין מדרך סיפורו הכללית דברים לדוגמא ולמופת, בתונית „כזה ראה ועשה”, נטה פה במידה זהירה לצד ההבלטה. יש פה יסוד-מה, הבא לאלף ולהורות. הייחם ועשייתם של האחים קליגר, ראשי הנפשות הערשות בספור, הם גם הדי-חיים ודרך-עשיות, — אחת הדרכים של ההנשמה הציונית. שני צעירים אלה מישראל הם מסוג כלל ישראל לפני היות פילוגי זרמים. אמנם הניעו בארץ למעמד, אור לא מעמדם נעשה ביניעם וקיים ביניעם — „עובדים כשרים ומצליחים”, אנשי העמל המחזיק ברכה, שיש בה גם משום קיום מצות-עשה של בנין הארץ. האחים-הגננים קליגר הם, לפי כוונת המחבר, מן המעולים שבמעמד הבינוני, המצרפים יחד זמה ועשייה ונקיטת-כפים, ועליהם הוא קורא: „רק בזכותם של נושאי משא קיימים החיים”. שניהם דומים בעיקרם ובשרשם, אם כי האחד רך יותר, בעל ריה תורה, והאחר יותר מוצק ונשמי יותר. הם שלמים ונהירים ועומדים בסיומן של הן בכל המסיכות, אף כי התנהגותם נפרדת לפעמים לפי נטיית-רוחם השונה. הם הם, אנשי החיוב הודאי, שעלו יפה בספור.

אולם כשנכנסים לפנים הסיפור מתברר, שפרשת עשייתם של האחים קליגר אינה אלא מצע לגוף הרומן, שתוכו דבר-דברים שבנפש, שהניבורה מקפדת לסוף את נפשה בגללם. לאט הולך וצומח לפנינו הצל החבוי של חיים מאירים אלה, צל האשה הנאהבה והנערצה אך נגיעת המור-דרגית, שבכלבה מקננים חלומות סתרי-מים על חיי ברק ותענוגות, מעוף וזוהר. האושר הקטן של חיי ברכה מצומצמים, שעלו בחלקה בעל קורתם של האחים קליגר, אינו ממלא את לבה. הלב נשאר חלל בחוף מסגרת של שלום בית. הלב אורג חוטים טמירים אל הוילה הסמוכה של האוסטרלי הבא בימים והנאצל בהליכותיו. וכשנזדמן מכרכי הים אחיו הצעיר של בעל הוילה, איש הברק והנימוסים, בן העולם הגדול והקוסם, באה הדרמה הגלויה. האושר הגדול, המבטיח,

שעלו ערגה האשה הצעירה במסתרים, עורך קרב עם האושר הקטן אשר לא הדר לו ונחל נצחון. האשה נפרדת מבער לה ומבת-חמדתה והולכת אהרי אהבה לכרכי הים. ולכאורה לפנינו מאורע שכיח של המשפחה הבלתי-יוציקה-בימירנו, במקרה זה בלתי-יוציקה מצד האשה בלבד. אולם האפילוג בא ומגלה את הפנים המרניים שבדבר. האשה הצעירה היסתה אמנם את קול הדם מפני קול הלב, אך הקרע לא נתאחה, הקול המהיר סה לא נדם, האושר המפולל לא הרוה גם הוא. האשה מידה חוזרת מקץ שנים מכרכי הים, פוקדת בחשאי את בתה הקטנה ומפקירה עצמה לגלי הים. הרומן מסיה לנו אפוא פרשת הייה של אשה ידועת אהבה, נוסכת קסם, שלא מצאה אשר ביקשה ואיבדה את אשר ניתן לה והלכה לאבדון. פני גורל אינם נשקפים מאחורי מהלך הדברים. ההשתלשלות צריכה להתפרש מבפנים, מתוך סיבות שבתכונת הדברים והאנשים. קלסתר רוחה של הניבורה הראשית נחצה בתפיסתנו בין פשט ורמז שניתנו בספור. לפי פשוטו של דבר היו

חיה בבית קליגר חסרים תבלין של אומן מבהיק ושל שיחה נאה ושל מקצת „כלכול ראש”. אולם יש גם רמזים על חידת-נפש של יצור נאהב על כל, שהאהבה והאושר שוקעים בתוך איזה חלל שבנפשו. הפשט קושר לה אחרות הרבה במציאות והרמז נותן ידים למצוא לה אחרות בספרות. אם כה ואם כה היא הורסת את הייה ואינה הורסת את בית קליגר מוצקה-אשיות. אם נקבל את ההשערה על ערעור-נפש שבה, הרי סופה הטרגי מקבל צידוק דין חרישי: הרעוע, אם כי האהוב, נעקר והחיים נמשכים כדרכם. אולם הכור נה זו שנרמזה בה מוציאה אותה מסוג טפוסיו של המחבר, שהם לרוב בעלי מעמד נפשי, אנשי שורש, בלתי מעוררים מבפנים. תלישות-שבנפש אינה שכיר חה בספוריו של ברש. אולי משום כך לא ניתנה לגבורה התנלמות מלאה, דמות-דיוקנה לא הובחקה עד כדי להציטרף לנשים הנודעות לנו מן הספרות. א. ברש הוא מאותם האמנים המורעים עצמם מהיטוט יתר לפני ולפנים ומחישוף יתר בתוך מה שדרכו להיות

מכוסה. יש שהוא מניע עד סף הטמיר אך את הסף אינו עובר ואינו נעשה מנלה-טמירין, בשם שיש ויגיע גם עד לסף הסמל, אך לתחמו אינו נכנס. לכשנרצה לומר, יש אצל אמנים בני סוגו מידה של צניעות אמנותית, שאינה מתגנבת לתוך כבשונם של הדברים, — היפוכה של הפסיכואנליזה, שכניסתה רק במכוא המוצנע. על כל פנים דרכם לנלות את מערכי הנפש ומערכי הדברים עד היכן שהעין מגעת. הם הם האמנים הררי-אום, נאמני ביתה של המציאות הודאי-לית, הגלויה, איש איש ככוח ראייתו והיקפה.

ברנארד שאו מספר אי-יבזה על עצמו לאמור: מעשה והלך לשאול ברופא ער-נים, בדק הרופא את עיניו ונתמלא תהייה. אמר הנבדק לבדוקי שמין מה מצאת בעיני? אמר לו: מצאתי שהן נורמליות מאד. אמר לו: אם כך, תהייה זו שאתה תוהה עליהן מהי? אמר הרר-פא תהייה גדולה היא, שכן עינים שראיתן נורמליות בתכלית כמעט אינן מצויות כלל. א. ברש בספירת יצירתו הוא איש הראיה הנורמלית, נורמליות בתכלית. מערכת הקיום שלו היא בעלת וויות ישרות ואינה מניחה שום אפשרות של דיפורמציה, של איזו סטיה שהיא מרישומיהם האמתיים של הדברים. הוא מאותם היוצרים המשמשים פלס, שלפיר הם אנו בודקים את ישרת בלי הקליטה שלנו. אנו ששים למצוא בהם סעד ואישור למוחק ולמשוער לנו; ששים לקבל מהם נוספות של הרחב ושל דיוק; ששים למתנת הסתכלותם שאין אחריה ערעור.

א. ברש מתאר אנשים ודברים מקרוב, באנפין רברבין, אגב הבלטת פרטים וחנין. אין פרטי תיאור, שהם שניים לו במעלה, האור שורה במידה שוה על כל בד הספור. נעימתו קצובה, נסוכת שלוה. גלים אינם באים, נחשולים אינם קמים. פה שולט החוס הנאה, הכבוש, המזוג יפה יפה. הספור נפתח במתינות, בתחום „גיימרי”, שאינו מכשר לכתחיל לה שום סכסוך-נפש. דרגת המתיחות שהספור מניע אליה צומחת לאט לאט כשיפוע מחמתן מן המישור אל הרמה, לעתים תכופות אנו נכנסים בדרך זו לתוך ספור-מעשה דרמטי או טראגי, אך המחבר מדריג את ההשתלשלות ומכין בנועם את הקורא לאתרת דבר כדרך שמכשרים בישראל בשורה רעה. הבשר רות הקשות המוצאות אותנו לפרקים בסופי ספוריו אינן נוטעות בלבנו תפיר סה טראגית של המציאות. הקולות האחרים, הקוראים אלינו אי-מזה וקוראים אותנו אי לזה, אינם בוקעים מרובי ספוריו. אך כמה מיצירותיו כגון „מול שער השמים” הן שער למלכות אחרת. ה„נורמליות” הגדולה בולטת גם בסנינונו, שהוא רבי-ערת ומעוט-בזבון, מנופה מכל עודף, מכל סלסול שאינו צריך לגופו, נאה בדיוקו ומדוייק בנויו. סגולותיו מובלעות זו בזו ומשמשות זו בזו. כשאנו מתיחדים עם סגנונו של ברש מתאששים בלבנו דבריו של אותו אמורא שאמר: „ארבעה לשונות נאים שישתמש בהם העולם: לעז לזמר — עברי לברור”. יצירתו של ברש היא חלקת הייפויפות והצחצחות בשדה ספרותנו.

א. קריב
העורך-האחראי: ב. כצנלסון